

УДК 378.147.001.76:78.087.68:7.071.2

Є. В. Карпенко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ НА СТАРШИХ КУРСАХ ФАКУЛЬТЕТІВ МИСТЕЦТВ

У статті розглядається можливість підвищення ефективності навчання хорового диригування на старших курсах факультетів мистецтв у педагогічних навчальних закладах шляхом розширення методичної палітри та введення в практику методів порівняльного втілення художніх образів, виконавської установки й парної класифікації жестів. Використання оновленої методики покликане посилити у студентів спонукальний мотив до навчання, і, таким чином, поліпшити їх професійну підготовку.

Ключові слова: навчання, методика, хорове диригування, диригентські компетенції.

Постановка проблеми. Запровадження системи багатоступеневої освіти в Україні обумовлює нові суттєві вимоги до професійної підготовки молодих спеціалістів, яких випускають навчальні заклади як середнього, так і вищого ступеню. Ось чому ефективність кожної навчальної години останнім часом стала предметом піклування багатьох освітян не стільки заради економії коштів, скільки для якісної підготовки професійно зрілих учителів для загальноосвітньої школи, здатних успішно розв'язувати складні сучасні проблеми роботи з учнівською молоддю. Музично-педагогічні факультети відповідних педвузів України, здебільшого спрямовують свої зусилля у двох напрямках:

- 1) удосконалення фахової підготовки вчителя музики для загальноосвітньої школи;
- 2) виховання нового покоління викладачів для музичних відділень педагогічних коледжів.

Якщо перший напрям має здебільшого сталі традиції, апробовані роками, то другий – вимагає нового бачення підготовки студентів із хорового диригування. Варто особливо підкреслити важливість інтенсифікації навчально-виховного процесу на старших курсах, бо саме в цей період остаточно формується професійна придатність майбутнього фахівця.

Крім того, існуючий рівень підготовки студентів старших курсів факультетів мистецтв не повною мірою відповідає сучасним вимогам до хормейстерської роботи в загальноосвітній школі.

Аналіз актуальних досліджень. Розробці ефективних методів навчання диригуванню присвячені книги таких відомих авторів, як: Л. Андрєєвої, Л. Безбородової, Т. Естріної, Г. Єржемського, І. Заболотного, М. Казачкова, М. Канерштейна, М. Колесси, К. Ольхова та ін. Але не всі посібники вказаних авторів можливо використати в умовах музично-педагогічного факультету педвузу, тому що ці книги розраховані на студентів консерваторій і учнів музичних училищ. Особливої уваги заслуговує книга Л. Безбородової «Диригування», яка безпосередньо розглядає проблеми вивчення хорового диригування в педагогічному ВНЗ. Проте цей навчальний посібник видано в 1985 році й у ньому не враховані прогресивні розробки української диригентської педагогіки та нові завдання, які час поставив перед шкільними хормейстерами. Викладачі та студенти музично-педагогічних факультетів можуть користуватися посібниками названих авторів лише з окремих питань.

Отже, на сьогодні виникла нагальна необхідність пошуку шляхів покращення диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музики, бо проблема функціонування дитячих співацьких колективів в Україні не зникає протягом тривалого часу.

Мета дослідження – обґрунтування окремих напрямів удосконалення методики викладання хорового диригування на старших курсах факультетів мистецтв педагогічних навчальних закладів України з метою підвищення рівня фахової підготовки випускників до роботи з дитячими вокальними колективами.

Задачі дослідження вбачаються такими:

- аналіз методики навчання хоровому диригуванню в педагогічному начальному закладі;
- обґрунтування необхідності актуалізації знань, умінь і навичок студентів із хорового диригування;

- посилення спонукальної мотивації на етапі вдосконалення диригентських компетенцій.

Виклад основного матеріалу.

Удосконалення виконавської майстерності студентів старших курсів. Основними методами навчання хоровавому диригуванню є:

- репродукція;
- спостереження;
- порівняння;
- самоаналіз;
- обговорення.

На молодших курсах застосовуються також методи парного проведення занять, пошуку побутових аналогів, рухових асоціацій. Ці методи можуть застосовуватись і на старших курсах, проте їхня роль тут зменшується внаслідок зміни переліку завдань, які ставляться перед студентом. Звичайно, якщо на молодших курсах основну увагу викладач приділяє постановці диригентського апарату й вивченню способів керування динамікою та штрихами, на старших курсах завдання ускладнюються, й від студента вимагається не тільки переконливе втілення художнього образу твору під час диригування в класі, але й перші кроки під час роботи з хором.

Головні завдання з хороваого диригування на старших курсах навчання такі:

- відбір диригентських прийомів для виразного виконання твору;
- максимальний розвиток професійної ерудиції диригента;
- підготовка до диригентської практики в школі та педколеджі (педучилищі);
- засвоєння принципів диригентської технології (методів інформування виконавського колективу);
- актуалізація вмінь і навичок під час роботи з хором;
- підготовка випускників до державного екзамену з хороваого диригування та методики роботи з хором.

На старших курсах навчання (включаючи навчання за ОКР «магістр») послідовно й цілеспрямовано акцентується увага на проблемі розвитку особистості студентів, підвищенні їх художньо-виконавської майстерності. Цьому слугує розширення методичної палітри, що застосовується в процесі навчання хоровавому диригуванню. Тут, окремо,

слід сказати про нове наповнення вже відомих методів, наприклад, порівняння. Подальшому усвідомленню принципів жестоутворення сприяє система парної класифікації диригентських жестів, апробована науковцями кафедри методики музичного виховання, співів і хорового диригування Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Опанування методики порівняльного аналізу надає можливість студенту підмітити, знайти найбільш ефективні шляхи розв'язання відповідних професійних проблем. Для прикладу, розглянемо найбільш характерні парні комплекси диригентських жестів.

а) РЕПЕТИЦІЙНИЙ – КОНЦЕРТНИЙ.

В основі вибору того чи іншого комплексу диригентських жестів є професійне прагнення диригента досягти певного художнього результату. Цілком закономірно, що в період розучування диригент більше уваги приділятиме проблемам метро-ритмічної та темпової організації, встановленню збалансованих динамічних нюансів, штрихів, тембрів. Доки виконавці не засвоять вимог диригента в повній мірі, слід застосовувати так званий репетиційний жест, у якому можуть бути перебільшені певні художньо-виконавські елементи. У разі нестійкості ритмічної або темпової організації виконання, як правило, підкреслюють точки, роблять міцнішими ауфтаки. Одноманітність художнього виконання долається певним перебільшенням контрастів динамічних відтінків. На репетиції диригент має можливість, за потребою, відбивати такт рукою або ногою, чого йому не можна робити на концерті, де головну увагу варто зосередити на гнучкості фраз, відчутті цілісного розвитку музичного матеріалу, чого можна досягти за допомогою певних жестів, адекватних музиці, її характеру та змісту.

б) ВКАЗІВКА – НАГАДУВАННЯ.

Певною мірою ця професійна пара споріднена з попередньою, бо ж вона дещо деталізує поняття репетиційних і концертних жестів. Вказівка не під час вступу дається лише за умови імпровізації диригента або ж різких змін у темпі, динаміці, фактурі (на «крутих поворотах»). Щодо нагадування, то воно потрібне, навіть у підготовлених місцях. Наприклад, виконуючи кантату Л. Ревуцького на вірші Т. Шевченка «Хустина» (в епізоді «Поставили громадою хрест над сиротою...») на фоні уповільнення важливо своєчасно нагадувати ритм, бо в таких випадках кожен виконавець-хорист може відчувати його по-своєму. Жест-вказівка, в той же час, може привести тут до дроблення розвитку.

в) НАВЧАЛЬНИЙ – ПРАКТИЧНИЙ.

Перша частина назви жесту тяжіє до концертного, але в ньому вбачається міцна ритмічна основа, оскільки метроритм – часовий базис музики. У цьому випадку належна увага приділяється тривалим нотам, гіпотетичним важким місцям. У практичній діяльності професійно зрілі диригенти більш вільні у виборі рухів, що зумовлено не гіпотетичними, а конкретними виконавськими проблемами. Наприклад, можна не тримати, згідно з конкретною тривалістю витриманий звук, коли хор із ним успішно справляється, а є необхідність звернути увагу на іншу хорову партію.

Приклад
«ХУСТИНА» (Кантата)
Вірші Т. Шевченка Музика Л. Ревуцького

Quasi adagio

По-ста-ви-ли гро-ма-до-ю хрест над си-ро-
По-ста-ви-ли то-ва-ри-щи хрест над си-ра-

8

то - ю
то - ю,
йро - зій -
ро - зо -
шли - ся
шли - ся...

На завершальному етапі навчання перед студентами стоять значно складніші художні завдання, ніж у попередні роки. Тому ефективні пошуки творчих рішень тут слід вважати головним завданням у справі вивчення й опанування техніки хорового диригування. Для інтенсифікації такої роботи в умовах обмеженого навчального часу з успіхом можна застосовувати метод **ПОРІВНЯЛЬНОГО ВТІЛЕННЯ ХУДОЖНІХ ОБРАЗІВ**.

Процес оволодіння мистецтвом хорового диригування має низку специфічних особливостей порівняно з іншими музичними спеціальностями. Передусім, це зумовлено відсутністю реальної звукової реакції на творчий жест у процесі диригування в навчальному класі. Досить часто виникають суттєві проблеми під час ґрунтовного аналізу виконання студентом хорових творів, оскільки адекватність диригентського жесту та реакції хору є в значній мірі категорією гіпотетичною. Метод порівняльного втілення художніх образів тут значно інтенсифікує навчально-виховну роботу в класі. Студент вчиться глибше проникати у зміст твору, швидше знаходить необхідні технічні засоби та прийоми. Суть даного методу полягає в одночасному вивченні кількох (2–4) хорових партитур, контрастних, передусім, за своїм внутрішнім змістом. Знаходження різниці в штрихах, розмірах, фактурі – бажані,

оскільки це полегшує знаходження для твору конкретного виконавського ключа. Таке «порівняльне» виконання дозволяє студенту усвідомити диригентський жест як художній засіб, побачити недоліки в одержаному творчому результаті, повніше діагностувати свої помилки.

Виконанню хорових творів передують визначення **ВИКОНАВСЬКОЇ УСТАНОВКИ**, яку мусить розумово бачити, творчо сформулювати студент. Вона містить у собі, як правило, основний настрій та ідею твору. Словесну виконавську установку тут доцільно максимально скорочувати. Так, наприклад студент виконує обробку української народної пісні «До тебе прийшли, пане Іване» Є. Карпенка, чи ту ж «Осінь» В. Калинникова на вірші О. Пушкіна. У першому випадку – веселе різдвяне колядування, свято, у другому – світлий сум, потім болісне захоплення. Контрастні установки позбавляють студента можливості диригувати різнохарактерні твори в одному емоційному спрямуванні. Метод порівняльного втілення художніх образів значною мірою розвиває виразні можливості студента, його здібності проникати до глибин втіленого у звуках змісту.

Серйозною проблемою сьогодення в підготовці майбутнього вчителя музики з хорового диригування є формування міцного спонукального мотиву до навчання. Найбільш ефективним шляхом до мети є широке впровадження елемента змагання (організація парних занять з обговоренням результатів, конкурсів, відкритих екзаменів) та розвиток професійного мислення студентів. Невеликі, але систематичні завдання, що потребують аналізу й обґрунтованого пояснення сприяють саме розвитку здатності мислити професійно. Це позитивно впливає на якість фахової підготовки студента з хорового диригування.

Актуалізація диригентських умінь і навичок під час практичної роботи в хоровому класі. Як показує досвід, на старших курсах існує небезпека певного уповільнення процесу вдосконалення диригентських умінь і навичок. Таке явище можна пояснити тим, що є обмежена можливість для актуалізації диригентських компетенцій студента внаслідок невеликої кількості годин з хорового класу.

Тільки в хоровому класі можлива актуалізація диригентських компетенцій, але без практичної роботи в хорі майбутні спеціалісти втрачають значну частку спонукального мотиву щодо подальшого вдосконалення з хорового диригування.

Займаючись у диригентському класі, студент поступово звикає до умовності навчальних завдань і починає ставитися до них з недостатньою відповідальністю. Заняття на інструменті інколи посідають більш значуще місце в професійних уявленнях майбутнього вчителя музики.

Не принижуючи роль учителя музики як гарного акомпаніатора, слід зазначити, що в переліку професійних компетенцій хормейстерська робота посідає дуже велике місце. Тому встановлення якомога тіснішого зв'язку між заняттями з хорового диригування та хоровим класом буде запорукою саме міцної фахової підготовки студента.

Дилема «кому працювати з хором: викладачу чи студентам?» мусить бути вирішена шляхом пошуку розумного компромісу. Звичайно, не можна передоручити відповідальність за виконавську майстерність хору недосвідченим студентам. Проте занадто обмежити їхні можливості щодо практичного застосування власних диригентських умінь і навичок веде до втрати інтересу до предмету та певної професійної деградації. Таким чином, у хоровому класі мусять працювати й керівник хору, й студенти.

Велику користь можуть принести конкурси диригентської майстерності, в програмі яких міститься робота з хором. Такі заходи, завдяки створенню Духа змагання, посилюють спонукальну мотивацію й це позитивно відбивається на успіхах студентів, до того ж підвищує якість їхньої самопідготовки.

Важливо, щоб доступ до актуалізації диригентських навичок отримували не тільки випускники, але й студенти 3–4 курсів.

Удосконалення педагогічної диригентсько-виконавської практики магістрантів. Студенти, які обрали спеціальність «хорове диригування» за ОКР «магістр», повинні одержати активну педагогічну та диригентсько-виконавську практику. Під активною практикою розуміють або ж постійну роботу студента з якимось дитячим або ж дорослим колективом, або стажування на базі діючих професійних, навчальних або ж самодіяльних хорових колективів. Безумовно, показ творчої роботи з дітьми – найкращий варіант але ж не завжди можна знайти достатньо дитячих хорів, тому варто погодитись і на дорослий колектив. За вимогами, студент, після певного терміну стажування, зобов'язаний провести відкриту репетицію та здійснити концертний виступ в присутності компетентної комісії.

Педагогічна практика мусить передбачати проведення певної кількості занять зі студентом молодшого курсу (хорове диригування) та влаштування відкритого уроку. До цього часу студент-практикант повинен скласти залік із методики викладання хорового диригування в середніх педагогічних навчальних закладах і підтвердити теоретично здатність до такої практичної роботи. Але відсутність необхідного педагогічного досвіду робить студента-практиканта мало схожим на «лікаря швидкої допомоги», яким повинен бути справжній викладач. Головна причина цього – відсутність необхідних навичок аналізу, виділення головних недоліків і позитивних сторін виконання. Зрозуміло, що на попередньому етапі такої практики, студент зможе «діагностувати» свого підопічного не дуже швидко. Але з часом, з надбанням елементарного досвіду, мобільність діагностики зростає, майбутній викладач диригування зможе бачити не тільки певний недолік як явище, але й бачити його причину і навіть запропонувати заходи для виправлення недоліків. Для студентів-практикантів пропонується пам'ятка, яка відображає основні аспекти аналізу виконання конкретних навчальних завдань з диригування.

СХЕМА:

1. Малюнок розмитий.
2. Графічне зображення сітки не відповідає штриху.
3. Невідповідність розміру.
4. Порухення вертикальності площини жестів.
5. Незбалансованість окремих долей.
6. Занадто мала або велика амплітуда.
7. Невизначеність внутрішньодольової пульсації.

АУФТАКТИ:

1. Не підготовлені увагою та поглядом.
2. Слабкі, нечітко окреслені.
3. Перед ауфтактом робиться зайвий «ауфтактоподібний» рух.
4. Різкий, руйнує вокальну лінію.
5. Невизначений за темпом, характером, динамікою та штрихом.
6. Проблеми з конкретністю звертань.
7. Розмитість дроблених показів та синкоп.

ТОЧКИ:

1. Дроблення точок.
2. Точка виходить з кисті у зап'ястя.

3. Невідповідність характеру музики та застосованого штриха.

4. Невизначеність допоміжних точок як засобу відбиття внутрішньодольової пульсації.

РОБОТА ДИРИГЕНТСЬКОГО АПАРАТУ:

1. Недостатньо або занадто випрямлені руки.

2. Притиснуті або надмірно розставлені лікті.

3. Підняті плечі.

4. Затиск м'язів.

5. Кисть не «дихає».

6. Плоска або ж надмірно закрита кисть.

7. Пальці занадто розставлені або ж надмірно рухаються.

8. Присідання.

9. Розгойдування корпусу.

10. Логічно не обґрунтоване положення корпусу та голови.

11. Ковзаючі рухи (долі постійно «ходять» вперед або назад).

12. Кисть, передпліччя та плече використовуються без орієнтації на характер музики.

ВИКОНАННЯ:

1. Невизначеність характеру твору.

2. Акорди та окремі звуки відбиваються в жесті недбало.

3. Жест «сухий», без необхідної пластичності та амортизації.

4. Невідповідна міміка обличчя.

5. Невиразність фраз, кульмінацій і напрямку розвитку музичного матеріалу.

6. Недостатність або надмірність емоцій.

7. Відсутність диригентської волі.

Пошук шляхів подолання одноманітності виконання, безумовно, не обмежується динамічними відтінками. Вдумливе ставлення до змісту твору, змін настрою музики та тексту допоможе знайти вірний штрих, міміку, додаткові засоби поліпшення виконання (нагадування співакам за допомогою жестів про ланцюгове дихання, артикуляцію, прикриття звуку та ін.).

Висновок. Таким чином, удосконалення методики викладання хорового диригування на факультетах мистецтв педагогічних навчальних закладів має проходити в площині як розширення методичної палітри, так і актуалізації диригентських умінь і навичок у хоровому класі. Як свідчить практика, обнадійливі результати стосовно активізації навчально-

виховного процесу на заняттях з хорового диригування зі старшокурсниками та магістрантами дає застосування методів порівняльного втілення художніх образів, виконавської установки та парної класифікації диригентських жестів. Активна практична робота студентів у хоровому класі посилює спонукальний мотив до навчання та сприяє якісній фаховій підготовці майбутнього вчителі музики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Л. Методика преподавания хорового дирижирования / Л. Андреева. – М. : Музыка, 1966. – 120 с.
2. Ержемский Г. Л. Закономерности и парадоксы дирижирования / Г. Л. Ержемский. – СПб. : 1993. – 263 с.
3. Заболотний І. Диригентські етюди / І. Заболотний, Є. Карпенко. – Суми : «Мрія» ТОВ, 2007. – 92 с.
4. Казачков С. Дирижерский аппарат и его постановка / С. Казачков. – М. : Музыка, 1967. – 111 с.
5. Карпенко Є. Диригентсько-хорова підготовка вчителя музики / Є. Карпенко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ЛТД, 2001. – 112 с.
6. Мусин И. О воспитании дирижера / И. Мусин. – М. : Музыка, 1987. – 248 с.

РЕЗЮМЕ

Е. В. Карпенко. Усовершенствование методики преподавания хорового дирижирования на старших курсах факультетов искусств

В статье рассматривается возможность повышения эффективности обучения хоровому дирижированию на старших курсах факультетов искусств в педагогических учебных заведениях путем расширения методической палитры и введению в практику методов сравнительного воплощения художественных образов, исполнительской установки и парной классификации жестов. Использование обновленной методики призвано усилить у студентов побудительный мотив к обучению, и, таким образом, улучшить их профессиональную подготовку.

Ключевые слова: обучение, методика, хоровое дирижирование, дирижерские компетенции.

SUMMARY

E. Karpenko. Improvement of Choral Conducting Teaching Methodic for Senior Students of Art Faculties

The author investigates the possibilities of upgrading conductor-choral preparation of senior students of pedagogical educational establishments art faculties by means of broadening methodic and introducing into practice of images comparative embodiment, performer's prescription and pair classification of conductor's gestures. Research actuality is caused by the urgent necessity of search of ways for conductor-choral preparation of future music masters improvement, because the problem of functioning of children's collectives of singers in Ukraine does not disappear during a long period.

As the existent level of preparation of senior courses students of art faculties does not to a full degree answer to the modern requirements for choir-master work at comprehensive school, the author investigates possibilities for grounding certain ways of upgrading conductor-choral preparation of senior students of Ukrainian pedagogical educational establishments art faculties with the purpose of increasing the professional level of graduating students in the context of work with children's vocal collectives.

During the investigation the author highlights so tasks: analysis of methods of teaching to the choral conducting in pedagogical educational establishment; grounding of necessity of students' conducting knowledge, abilities and skills actualization; strengthening of incentive motivation on the stage of improvement of conducting competence.

The usage of renewed methodic aims at reinforcing students' motivation and thus make them better professionals.

Key words: *teaching, methodic, choral conducting, conducting competence*